

OGRANICZANIE PRZEPIĘĆ W SYSTEMACH PRZESYŁU SYGNAŁÓW

OCHRONA PRZED PRZEPIĘCIAMI SYSTEMÓW KONTROLNO-POMIAROWYCH W STREFACH ZAGROŻONYCH WYBUCHEM

Andrzej Sowa

WSTĘP

Wprowadzanie coraz doskonalszych elementów i układów półprzewodnikowych znacznie zwiększa możliwości działania urządzeń elektronicznych oraz umożliwia tworzenie coraz bardziej rozbudowanych, różnorodnych systemów informatycznych, teleinformatycznych, kontrolno-pomiarowych i sterujących. Analizując możliwości zapewnienia bezawaryjnego działania takich systemów należy zwrócić szczególną uwagę na ich ochronę przed przepięciami.

Przepięcia mogą być szczególnie groźne dla urządzeń pracujących w rozbudowanych systemach elektronicznych stosowanych np. w:

- zautomatyzowanych zakładach przemysłu chemicznego i petrochemicznego,
- obiektach gazowniczych kubaturowych u technologicznych,
- oczyszczalniach ścieków,
- stacjach benzynowych.

W powyższych systemach może wystąpić konieczność ochrony przed przepięciami urządzeń pracujących w obszarach, w których istnieje możliwość wystąpienia gazowej atmosfery wybuchowej. Dobierając ograniczniki przepięć do ochrony takich urządzeń należy uwzględnić:

- występujące zagrożenie,
- odporność udarową chronionych urządzeń,
- warunki środowiskowe wynikające z wymogów działania chronionych urządzeń w systemach kontrolno-pomiarowych.

Ograniczona objętość artykułu uniemożliwia szczegółowe omówienie zasad:

- zewnętrznej ochrony odgromowej obiektów budowlanych i urządzeń technologicznych,
- ochrony przed przepięciami we wszelkich możliwych instalacjach zasilających, sterujących i kontrolno-pomiarowych.

Zakres tematyczny został ograniczony tylko do ograniczania przepięć w obwodach iskrobezpiecznych. Ograniczniki przeznaczone do montażu w takich obwodach muszą spełniać dodatkowe warunki wymagane od urządzeń elektrycznych pracujących w strefach zagrożonych wybuchem.

WEWNĘTRZNA OCHRONA ODGROMOWA

W przypadku ochrony obiektów i urządzeń w strefach zagrożonych wybuchem podstawowym zadaniem ochrony wewnętrznej jest zapobieganie przeskokom iskrowym pod wpływem bezpośredniego lub pośredniego (za pomocą pola elektromagnetycznego) oddziaływania prądu piorunowego. Podstawo-

wym sposobem ochrony przed przeskokami iskrowymi jest zachowanie odpowiednich odstępów izolacyjnych lub ich zwieranie. W obiektach o konstrukcji stalowej lub żelbetowej znacznie częściej stosowana ekwipotencjalizacja wykorzystująca połączenia wyrównawcze bezpośrednie lub ochronnikowe. Połączeniami wyrównawczymi bezpośrednimi należy objąć wszystkie:

- urządzenia metalowe znajdujące się wewnątrz obiektów i wprowadzane do nich,
- metalowe elementy urządzeń i konstrukcji w obszarach zagrożonych wybuchem i poza tymi obszarami,

Izolacyjne złącza rurociągów i aparatów technologicznych powinny być zbocznikowane. Jeśli bezpośrednio bocznikowane wstawek izolacyjnych jest niedopuszczalne (np. monobloki w gazociągach), to należy je zbocznikować przy pomocy iskierników. Iskierniki stosowane w strefach Z1 i Z2 powinny mieć obudowę przeciwybuchową.

Jeśli stosowana aparatura kontrolno-pomiarowa wymaga stosowania oddzielnych uzemień, to uzimienia te powinny być również połączone z pozostałą częścią uzemień przy pomocy ograniczników przepięć.

OGÓLNE ZASADY OCHRONY PRZED PRZEPĘCIAMI W SYSTEMACH PRZESYŁU SYGNAŁÓW

Poniżej przedstawione zostaną jedynie przykłady ochrony przepięciowej w obwodach iskrobezpiecznych. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na omówienie informacji dotyczących:

- podstawowych zasad ochrony odgromowej i przepięciowej w systemach przesyłu sygnałów,
- poziomów odporności portów sygnałowych urządzeń na działanie udarów napięciowych i prądowych,
- wymaganych poziomów ograniczania przepięć przez ograniczniki,
- podstawowych właściwości proponowanych elementów i układów ograniczających przepięcia,
- ewentualnych miejsc montażu ograniczników przepięć.

Należy zaznaczyć, że stworzenie pewnego i niezawodnego systemu ochrony przed przepięciami wymaga uwzględnienia zagrożenia i ewentualnego zastosowania ochrony we wszystkich liniach przesyłu sygnałów wychodzących poza obiekt budowlany. Dotyczy to zarówno obwodów kontrolno-pomiarowych i sterujących pracujących w strefach bez zagrożeń, jak i w strefach zagrożonych wybuchem.

OBWODY ISKROBEZPIECZNE

Odporności udarowe wejść/wyjść sygnałowych urządzeń powinny być ocenione na podstawie przedstawionych przez producenta wyników badań przeprowadzonych zgodnie z wymaganiami obowiązujących norm.

W większości przypadków do badań urządzeń kontrolno-pomiarowych pracujących w obszarach zagrożonych wybuchem wykorzystywane są zalecenia zawarte w normach **PN-EN 50082-2**, **IEC 61326-1**, **NAMUR NE 21**.

Wymagane poziomy odporności na działanie udarów odpowiadających zagrożeniom stwarzanym przez wyładowania atmosferyczne oraz przepięcia innego rodzaju zastawiono w tabl. 1.

Uwzględniając przedstawione dane, do ochrony obwodów iskrobezpiecznych, należy stosować urządzenia ograniczające przepięcia do następujących poziomów:

- **poniżej 500 V** pomiędzy przewodami obwodu iskrobezpiecznego,
- **poniżej 1000V** pomiędzy przewodami obwodu iskrobezpiecznego a uziemionymi elementami (np. lokalnym systemem uziomowym).

Tablica 1. Poziomy odporności udarowej urządzeń elektronicznych zgodnie z NAMUR NE 21 i PN-EN 50082

Zjawiska środowiskowe rodzaj zakłócenia	NAMUR NE 21	PN-EN 50082-2	Jednostki	Norma podstawowa
Linie sygnałowe, cyfrowe, pomiarowe oraz sterujące				
Serie szybkich elektrycznych zakłóceń	1 5/50 5	2 5/50 5	kV (wartość szczytowa) T_r/T_h ns kHz (częstotliwość powtarzania)	EN 61004-4 IEC 1000-4-4
Udary Przewód - ziemia Przewód - przewód	1,2/50 (8/20) 1 0,5	-----	T_r/T_h μ s kV (wartość szczytowa) kV (wartość szczytowa)	EN 61000- 4-5 IEC 1000-4-5
Wejściowe i wyjściowe przyłącza zasilania prądem stałym				
Serie szybkich elektrycznych zakłóceń	2 5/50 5	2 5/50 5	kV (wartość szczytowa) T_r/T_h ns kHz (częstotliwość powtarzania)	EN 61000-4-4 IEC 1000-4-4
Udary niesymetryczne symetryczne	1,2/50 (8/20) 1 0,5	1,2/50 (8/20) 0,5* 0,5*	T_r/T_h μ s kV (wartość szczytowa) kV (wartość szczytowa)	EN 61000-4-5 IEC 1000-4-5

Właściwości ograniczników przepięć

Ograniczniki przepięć, podobnie jak inne urządzenia elektryczne przeznaczone do montażu w strefach zagrożonych wybuchem, podzielono na dwie grupy. Do grupy pierwszej, która nie będzie rozważana w dalszej części artykułu, należą urządzenia przeznaczone do pracy w kopalniach metanowych.

W pozostałych miejscach można stosować ognioszczelne lub iskrobezpieczne urządzenia należące do grupy II.

W elektrycznych urządzeniach iskrobezpiecznych wszelkie obwody są obwodami iskrobezpiecznymi (tzw. obwody samoistnie bezpieczne) i jakakolwiek iskra lub zjawiska cieplne występujące w takich obwodach nie są zdolne do spowodowania zapłonu w danej gazowej atmosferze wybuchowej.

Obwody iskrobezpieczne mogą osiągać znaczne długości, wychodzić na zewnątrz obiektów budowlanych lub przebiegać całkowicie poza nimi. Do ograniczania przepięć powstających w takich obwodach należy wykorzystywać ograniczniki spełniające wymagania urządzeń elektrycznych grupy II.

Ogranicznik przepięć przeznaczony do montażu w obwodzie iskrobezpiecznym powinny również charakteryzować odpowiednie wartości:

- maksymalnego napięcia wejściowego (napięcie szczytowe prądu przemiennego lub prądu stałego),
- maksymalnego prądu wejściowego (szczytowa wartość prądu przemiennego lub stałego),

jakie można doprowadzić do jego zacisków bez utraty iskrobezpieczeństwa.

Maksymalne wartości wejściowych napięć i prądów ogranicznika powinny być większe od wartości dopuszczalnych dla innych urządzeń obwodu iskrobezpiecznego.

Dodatkowo należy określić wartości indukcyjności i pojemności w obwodzie iskrobezpiecznym po zamontowaniu ogranicznika. Wyznaczone wartości należy porównać z wartościami określającymi maksymalną indukcyjność i maksymalną pojemność, jakie mogą wystąpić w obwodzie bez utraty iskrobezpieczeństwa.

Wytrzymałość izolacji obwodu iskrobezpiecznego do "ziemi", do obudów urządzeń lub innych uzziemionych elementów wchodzących w skład obwodu zwykle określa wartość skuteczna napięcia przemiennego, która może być równa podwojonej wartości napięcia w obwodzie iskrobezpiecznym lub wartości 500V (w zależności od tego, która wartość jest większa).

A. Sowa   Ochrona przed przepięciami systemów kontrolno-pomiarowych w strefach zagrożonych wybuchem

---

W takich układach ograniczniki przepięć powinny również wytrzymać próby napięciowe względem ziemi na poziomie minimum 500 V a.c.

Spełnienie tego warunku wymaga zastosowania dodatkowego odgromnika gazowanego pomiędzy wejściami przewodów sygnałowych a ziemią.

Uwzględniając powyższe uwagi należy, dobierając ograniczniki przepięć, uwzględnić przedstawione poniżej wymagania.

- a)** W liniach dochodzących do obiektu ze stref zagrożonych wybuchem należy zastosować ograniczniki przepięć przeznaczone do prac w obszarach Ex i dobrane odpowiednio do wartości znamionowych sygnałów roboczych poziomów odporności udarowej urządzeń.
- b)** Zastosowanie ogranicznika nie powinno zmienić wytrzymałości izolacji pomiędzy obwodem iskrobezpiecznym a korpusem urządzenia lub jego częściami, które mogą być uziemione. Izolacja powinna wytrzymać próbę napięcia przemiennego o wartości skutecznej przekraczającej podwojoną wartość napięcia obwodu iskrobezpiecznego lub 500V, w zależności od tego, która wartość jest większa.
- c)** Ograniczać przepięcia pomiędzy obwodem iskrobezpiecznym a nieiskrobezpiecznym do poziomu co najmniej 1500V (wartość skuteczna).
- d)** W liniach przesyłu sygnałów dochodzących do obiektu każda żyła powinna być zabezpieczona przed przepięciami przy pomocy układu ograniczającego przepięcia o wytrzymałości na działanie prądu piorunowego o wartości szczytowej minimum 10 kA i kształcie 8/20.
- e)** W przypadku narażenia linii na bezpośrednie oddziaływanie prądów piorunowych ograniczniki powinny zapewnić ochronę przed udarami prądowymi o wartościach szczytowych do 5 kA i kształcie 10/350.
- f)** Czujniki, elementy wykonawcze, przetworniki znajdujące się na zewnątrz obiektu w strefach zagrożonych wybuchem powinny być zabezpieczone przed przepięciami dochodzącymi z linii sygnałowych i instalacji elektrycznej. Każda żyła toru sygnałowego powinna być zabezpieczona przed przepięciami przy pomocy układu ograniczającego przepięcia o wytrzymałości na działanie prądu piorunowego o wartości szczytowej minimum 10 kA i kształcie 8/20.
- g)** W instalacji elektrycznej należy zastosować ograniczniki chroniące przed znamionowymi udarami prądowymi 15 - 20 kA i kształcie 8/20.
- h)** W przypadku narażenia instalacji elektrycznej na bezpośrednie działanie prądów piorunowych należy zastosować ograniczniki badane zgodnie z wymogami próby klasy I chroniące przed prądami o wartościach szczytowych kilkanaście-kilkadziesiąt kA i kształcie 10/350. Ograniczniki należy umieścić w szafkach posiadających odpowiednie dopuszczenia do montażu w strefach zagrożonych wybuchem.
- i)** Przepięcia pomiędzy przewodami obwodu iskrobezpiecznego powinny być ograniczone poniżej wytrzymałości udarowej. W przypadku braku informacji o poziomie odporności udarowej należy przepięcia ograniczyć do poziomów równych 3-4 krotności wartości sygnałów znamionowych.
- j)** Ograniczniki instalowane w liniach dochodzących ze stref zagrożonych wybuchem powinny charakteryzować się małymi wartościami indukcyjności i pojemności. Po zainstalowaniu ograniczników wypadkowa pojemność i indukcyjność toru sygnałowego nie może przekraczać wymaganych wartości.
- k)** Rozważenie ewentualnego miejsca montażu ograniczników: optymalne rozwiązanie - wprowadzanie kabli do obiektu; gorszy wariant - pierwsze szafy, do których dochodzą linie przesyłu sygnałów.

W przypadku zastosowania ograniczników przepięć przed czujnikami lub przetwornikami należy spełnić następujące wymagania:

- o Czujniki, elementy wykonawcze, przetworniki znajdujące się na zewnątrz obiektu w strefach zagrożonych wybuchem powinny być zabezpieczone przed przepięciami dochodzącymi z linii sygnałowych i instalacji zasilającej. Każda żyła toru sygnałowego oraz zasilającego powinna być zabez-

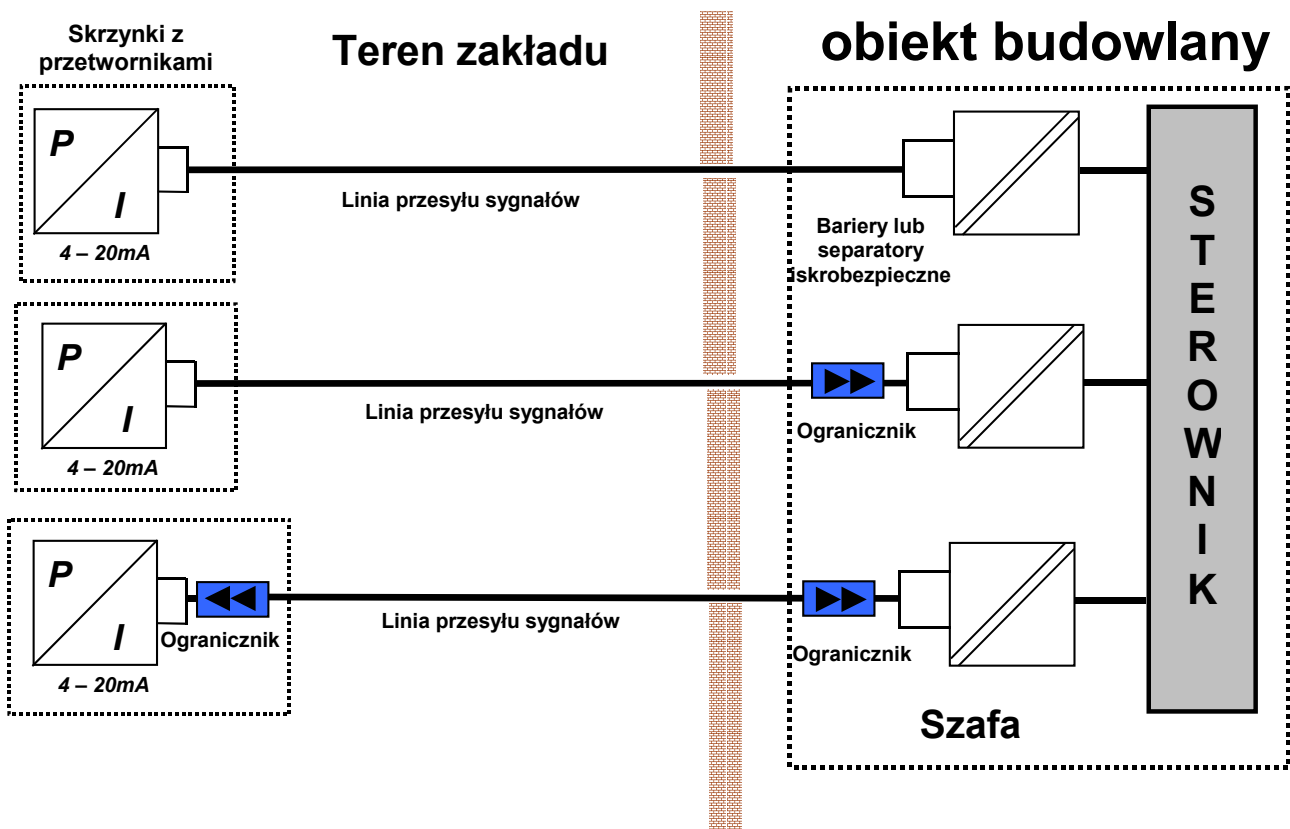
pieczona przed przepięciami przy pomocy układu ograniczającego przepięcia o wytrzymałości na działanie prądu piorunowego o wartości szczytowej minimum 10 kA i kształcie 8/20.

- W instalacji elektrycznej dochodzącej do urządzeń pracujących w strefach zagrożonych wybuchem należy zastosować ograniczniki chroniące przed znamionowymi udarami prądowymi 15- 20 kA i kształcie 8/20.
- W przypadku linii narażonych na bezpośrednie działanie prądów piorunowych należy uwzględnić uwagi przedstawione w punktach *e)* i *h)*.
- Ograniczniki należy umieścić w szafkach poza obszarem stref zagrożonych wybuchem lub w strefach w szafkach posiadających odpowiednie dopuszczenia do montażu w strefach zagrożonych wybuchem.

Ograniczniki przepięć w obwodach iskrobezpiecznych

Zasady ochrony przepięciowej w obwodach iskrobezpiecznych przedstawione zostaną na przykładzie obwodów pomiarowych ciśnienia i temperatury.

Typowy przykład iskrobezpiecznego obwodu pomiaru ciśnienia oraz różnorodnych rozwiązań połączeń ograniczników przeznaczonych do ochrony tego obwodu przedstawiono na rys. 1a.

Rys. 1. Obwód pomiaru ciśnienia a) niechroniony przed przepięciami, b) ochrona obejmuje tylko barierę/separator, c) ochrona dwustronna.

W typowym układzie pomiarowym, w zależności od przyjętych wymagań, ochroną przed przepięciami można objąć:

- tylko urządzenia elektroniczne (np. sterowniki) pracujące w sterowni w obiekcie budowlanym (rys.1b),

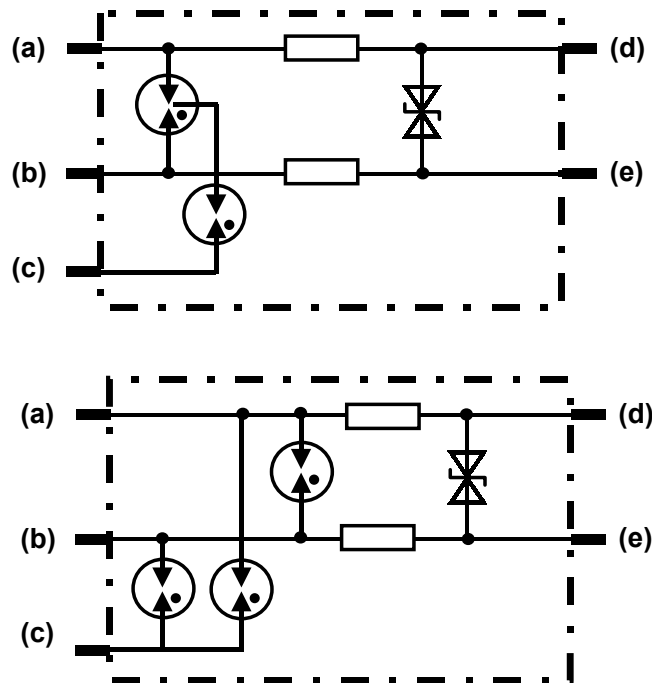
- urządzenia elektroniczne pracujące w sterowni i przetworniki pomiarowe i przetworniki sygnałów pracujące na zewnątrz obiektów budowlanych (rys. 1c).

W pierwszym przypadku zapewnione jest bezpieczne działanie separatorów/barier oraz urządzeń sterujących. Niestety podczas bezpośredniego wyładowania piorunowego w obiekt, w którym jest sterownia, lub wyładowania w obszarze pracy przetworników pomiarowych mogą wystąpić różnice potencjałów lub indukowane przepięcia w kablu pomiarowym i uszkodzić przetworniki pomiarowe.

Pełną ochronę przetwornika i bariery/separatora uzyskujemy stosując w obwodzie dwa ograniczniki przepięć (rys. 1c).

Ograniczniki przeznaczone do ochrony przepięciowej w systemach kontrolno-pomiarowych najczęściej montowane są na szynie 35 mm (do uziemienia przewód Cu minimum 4mm²). Ekrany kabli (jeśli kable są ekranowane) powinny być uziemione lub połączone z lokalnym systemem uziomowym przez iskiernik (jeśli uziemienie ekranów jest niezalecane).

Typowy ogranicznik przepięć składa się z odpowiednio połączonych odgromników gazowanych i diod lub warystorów. Ogólny schemat układu połączeń ogranicznika przedstawia rys.2.

Rys.2 Przykładowy Schemat ogranicznika przeznaczonego do montażu w obwodach iskrobezpiecznych.

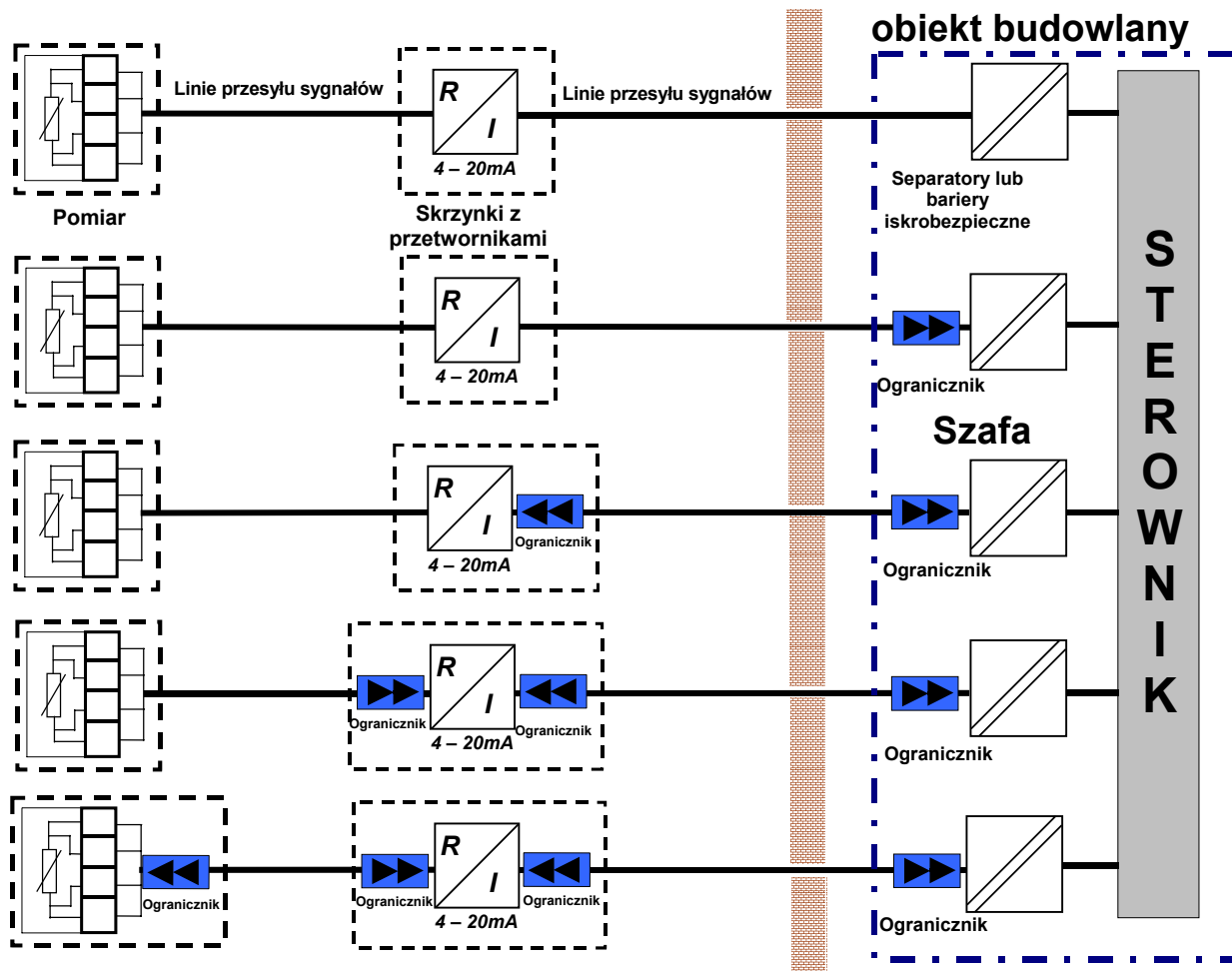
W przedstawionych obwodach podstawowym zadaniem urządzeń ochrony przepięciowej będzie ograniczanie przepięć pomiędzy:

- żyłami kabla,
- poszczególnymi żyłami a ekranem (jeśli kabel jest ekranowany).

W obwodach pomiaru temperatury zasady stosowania ograniczników przepięć są analogiczne. Ochroną mogą być wszystkie urządzenia w torze sygnałowym, lub tylko niektóre z nich. Typowe rozwiązania ochrony przedstawia rys. 3.

Pełną ochronę w iskrobezpiecznym obwodzie pomiaru temperatury uzyskujemy stosując w ograniczniki przepięć:

- przed separatorem/barierą,
- w liniach dochodzących do przetwornika od strony separatorów oraz czujnika,
- przez czujnikiem temperatury.

Rys.3. Różnorodne układy ochrony przepięciowej w iskrobezpiecznych obwodach pomiaru temperatury

ZAKOŃCZENIE

Postępując zgodnie z przedstawionymi zasadami można zapewnić bezawaryjne działanie wszystkich urządzeń pracujących w strefach zagrożonych wybuchem nawet w przypadku bezpośredniego uderzenia piorunu w obiekt i wystąpienia zagrożenia jakie stwarza bezpośrednie oddziaływanie prądu piorunowego.

Bardzo często użytkownik, ze względów ekonomicznych, wymaga jedynie zapewnienia bezawaryjnego działania wybranych urządzeń w danym systemie zakładając możliwość uszkodzenia poszczególnych urządzeń lub czujników. W takim przypadku można ograniczyć zakres ochrony, ale należy wykonywać to bardzo rozważnie uwzględniając również przedstawione zasady doboru ograniczników przepięć.

LITERATURA

1. PN-86/E-05003/01. Ochrona odgromowa obiektów budowlanych. Wymagania ogólne.
2. PN-IEC 61024-1:2001, Ochrona odgromowa obiektów budowlanych. Zasady ogólne.
3. PN-89/E-05003/03 Ochrona odgromowa obiektów budowlanych. Ochrona obostrzona
4. PN-IEC 61312-1. Ochrona przed piorunowym impulsem elektromagnetycznym. Zasady ogólne. Marzec 2001.

A. Sowa   Ochrona przed przepięciami systemów kontrolno-pomiarowych w strefach zagrożonych wybuchem

---

5. **PN-IEC 61643-1.** Urządzenia ograniczające przepięcia dołączone do sieci rozdzielczych niskiego napięcia. Wymagania techniczne i metody badań.
6. **PN-EN 61000-4-5.** Kompatybilność elektromagnetyczna (EMC). Metody badań i pomiarów. Badania odporności na udary.
7. **PN-EN 50082-2.** Kompatybilność elektromagnetyczna (EMC). Wymagania ogólne dotyczące odporności na zaburzenia. Środowisko przemysłowe. Grudzień 1997.
8. **PN-IEC 664-1.** Koordynacja izolacji urządzeń elektrycznych w układach niskonapięciowych. Zasady, wymagania i badania.
9. Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 30 lipca 2001 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać sieci gazowe. (Dz. U. Nr 97, poz. 1055)
10. **PN-EN 50014+AC.** Urządzenia elektryczne w przestrzeniach zagrożonych wybuchem. Wymagania ogólne.
11. **EN 1127-1.** Explosive atmospheres – Explosion prevention and protection – Part 1. Basic concepts and methodology.
12. **EN 60079-14.** Electrical apparatus for explosive gas atmospheres. Part 14. Electrical installation in hazardous areas (other than mines).
13. **NAMUR NE 21.** Elektromagnetische Vertraglichkeit von Betriebsmitteln der Process- und Labortechnik.
14. **EN 61326-1.** Electrical equipment for measurements, control and laboratory use – EMC requirements. Part 1. General requirements.
15. **Zn-G-8101.** Sieci gazowe. Strefy zagrożenia wybuchem.
16. **PN-EN 50020.** Urządzenia elektryczne w przestrzeniach zagrożonych wybuchem. Wykonanie iskrobezpieczne „i”. Grudzień 2000.
17. **EN 50014** Electrical apparatus for potentially explosive atmospheres. General requirements.